KAPITOLA I

Předchozí vývoj

1. 1 Dávné kontakty

Za vůbec první rusko-italské kontakty můžeme snad považovat nábožensky motivované poutě. Přímých důkazů, z nichž nejstarší lze datovat na začátek 12. století, je však málo.[1] Velmi staré jsou i kontakty obchodní. Dostatečně zmapován je černomořský obchod, který provozovaly všechny tři nejdůležitější italské námořní republiky Benátky, Janov i Pisa.[2] Jejich obchodní činnost vyvrcholila ve 13. a 14. století, kdy dodávaly své zboží na kyjevský trh a obchodovaly i s hanzovními kupci v nejdůležitějším severoruském obchodním středisku Novgorodu.[3] Stinnou, avšak neméně zajímavou stránkou nejstarších italsko-ruských kontaktů je i obchod s otroky.[4]

Právě díky obchodním a částečně i nábožensky orientovaným a diplomatickým kontaktům se nám zachovaly i nesmírně zajímavé popisy ruského území, jeho obyvatel a jejich zvyků. Nepočítáme-li cestu Marca Pola, byl prvním takovým významným informátorem pocházejícím z Apeninského poloostrova Giovanni da Pian del Carpine, který v letech 1245-1247 procestoval jižní oblasti dnešního Ruska.[5] Následovali významní Benátčané Giosafat Barbaro[6] a Ambrogio

---

[1] Dell´AGATA, G.: *Antiche iscrizioni ciriliche nel Duomo di Lucca*, Richerche Slavistiche XX-XXI/1973-74, s. 5-14.

[2] Nejnověji srov.: CHIAVERINI, M.: *Il Porto pisano alla Foce del Don, tra il XIII-XIV secolo*, Pisa 2000. KARPOV, S. P.: *Ital´janskije morskije republiky i Južnoje priemorje v XIII.-XV. vv*, Moskva 1970.

[3] Nejpozději v roce 1184 stál v Novgorodu hanzovní kostel sv. Petra, který dal název celému obchodnímu kontoru. Tato hanzovní novgorodská osada byla nejdůležitějším evropským kožešinovým centrem a nejvýznamnějším trhem, jenž zajišťoval Rusku příliv zahraničního zboží. Srov. ZIMÁK, A.: *Hanza, obrazy z dějin severského námořního obchodu*, Praha 2002, s. 139-150.

[4] QUIRINI-POPLAWSKA, D.: *Wloski handel czarnomorskimi niewolnikami w późnym średniowieczu*, Kraków 2003.

[5] del CARPINE, G.: *Storia dei Mongoli*, a cura di Paolo Daffina, Roma 1989.

Contarini[7], kteří nám zanechali pozoruhodná líčení popisující černomořskou oblast, ale i Moskvu v polovině 15. století .

1. 2 Patnácté století

V polovině XV. století začala být pozornost celé Evropy přitahována směrem k sílícímu moskevskému státu. Pozoruhodná je například životní pouť členů významné rodiny z Vicenzy, Giann Battisty della Volpe a jeho synovce Antonia Gislardiho, kteří dosáhl významného postavení na dvoře Ivana III.[8] Nově se tvořící mocnost mohla však znamenat mnohé i v plánech západní církve. Zajímavou etapou v rusko-italských kontaktech je přítomnost kyjevského metropolity Isidora[9] na jednáních florentského koncilu[10] a následné vyhlášení

---

[6] Obchodník, který v letech 1436-1452 žil v benátském obchodním městě Tana. Své postřehy shrnul v knize nazvané *Viaggio della Tana.* Srov. Di LENNA, N.: *Giosafat Barbaro e i suoi viaggi nella reggione russa e nella Persia*, Venezia 1914.

[7] Vyslanec pobývající v letech 1474-1477 na Rusi. Navštívil i Moskvu a své postřehy shrnul v díle nazvaném *Viaggio in Russia.* Contarini nás informuje, že přijel do Moskvy v době, kdy byl Ivan III. velmi rozezlen na jiného benátského vyslance Giann Battistu Trevisana. Ten v Moskvě zamlčel cíl své cesty, kterým byla setkání s chánem Zlaté hordy Ahmedem, největším Ivanovým nepřítelem. Celý incident měl šťastný konec díky Sofii Palailogovně, která manželův hněv dokázala částečně zmírnit četnými dary. Srov. Di LENNA, N.: *Ambrogio Contarini politico e viaggiatore veneziano del secolo XV.*, Padova 1911.

[8] PIERLING, P.: *La Rusie et le Saint-Siege. Études diplomatiques.* vol. 1, 130-132.

[9] Metropolita Isidor, původem Řek narozený mezi léty 1380-90 v Monembasii na Peloponéském poloostrově, byl již roku 1434 vyslán na koncil do Basileje, kde podepsal dokument *Sicut pia mater*, který předjímal zorganizování ekumenického koncilu, jenž by projednával možnosti opětovného sjednocení obou církví. Kyjevským metropolitou byl však zvolen až v roce 1436. D´OLIVO, I.: *La partecipazione russa al Concilio di Firenze*, Tezi di laurea, Universita degli studi di Pisa, Facolta di Lingue e letterature straniere, 1996, s. 35, s odkazem na *Concilium Florentinum Documenta et Scriptores*, vol. X, Roma 1958. Práce Ireny D´Olivo zahrnuje i rozbor velmi cenných pramenů ruské provenience, které obhajují moskevský postoj k unii. Jsou to: *Choždënije na Florentskij sobor*, *Zametka o Rime*, *Ischoženije Avraamija Suzdalskago na osmyj Sobor s mitropolitom Isidorom*, *Povest o vosmom sobore suzdalskogo jeromonacha Simeona*. Rozebírány jsou i další ruské prameny, které s popisovanými událostmi souvisí. Srov. D´OLIVO, I.: *La partecipazione...*, s. 61-160.

unie západní a východní církve. Myšlenka církevní unie se plně neprosadila v církevních ani v politických kruzích, papežská stolice se však představy o církevním sjednocení nechtěla vzdát.

Kontakt s moskevským vládcem byl opět navázán v roce 1469 za pontifikátu Pavla II. a panování Ivana III. Papež na jedné straně snad stále věřil v unii východní a západní církve, na druhé straně hledal spojence pro boj s tureckým nebezpečím. Zcela v souladu s těmito záměry vznikla myšlenka oženit Ivana III. s byzantskou princeznou Sofií (Zoe), neteří posledního císaře Konstantina, jež byla vychovávána v Římě pod vlivem uniatského kardinála Bessariona. Jednání proběhla úspěšně a již v roce 1472 vyslal Ivan poselstvo do Říma se zprávou, že nic nebrání v cestě mladé princezny na moskevský dvůr. Zmiňované cíle papežského stolce se nenaplnily, ale do Moskvy se společně se Sofiiným doprovodem dostali někteří italští umělci, kteří zaujali kvalitou i objevností své práce. A tak v roce 1474 vyslal Ivan III. do Říma poselstvo pod vedením Semena Tolbukina, jehož cílem bylo přivést z Itálie další nadané umělce a vzdělané muže, kteří by pomáhali s výstavbou chrámů a pevností.[11] Další podobná poselstva následovala v roce 1482, 1486 a 1489. Tyto vztahy však komplikovala moskevská politika vůči Polsku a spojenectví s císařem Fridrichem III., respektive jeho synem Maxmiliánem I., které vyvrcholilo v roce 1514.[12]

---

[10] Literatura vztahující se k problematice florentského koncilu je nesmírně bohatá, pro základní přehled lze využít již citované práce PIERLING, P., WINTER, E. Z italských prací je nejcitovanější GILL, J.: *Il Concilio di Firenze*, Firenze 1967 (s odkazy na další práce a prameny).

[11] Tímto způsobem se do Ruska doslali i slavný Aristotele Fioravanti či Pietro Antonio Solari, Michele Parpaglione, Bernardino da Borgomanero, Aloisio Carcano, Giovanni Friasin, Antonio Friasin, Bon Friasin a Pietro Francesco. Přičemž označení „Friasin" nenaznačuje příslušnost k jedné rodině, ale upozorňuje na to, že daný umělec je románského původu. Srov. Lo GATTO, E.: *Gli artisti italiani in Russia, Gli architetti a Mosca e nelle province, L´opera del genio italiano all´estero*, Roma 1934, s. 19, 21, 24, 30, 32, 64, 67, 234, 432.

[12] Uzavření tzv. první rusko-habsburské smlouvy předcházely dvě cesty Mikuláše Poppela do Moskvy (1486-7 a 1489). Zatímco první cesta měla údajně soukromý ráz, na druhou návštěvu reagoval Ivan III. vysláním poselstva, které vedl Jurij Trachaniot (tentýž, který roku 1469 přijel do Moskvy z pověření kardinála Bessariona, aby domluvil sňatek Ivana III. a Sofie. Trachaniot se opět do Moskvy dostal v doprovodu princezny a v moskevských službách již zůstal. Stal se vyslancem Ivana III. a měl velký vliv i na jeho syna Vasilije III.) Následné poselstvo z habsburské strany vedl Jörg von Thurn. Rusko-habsburská smlouva byla vyhotovena v Moskvě 16. srpna 1490. Trachaniot s ní dorazil v březnu 1491 do Norimberku, kde právě zasedal říšský sněm. Císař

1. 3 Šestnácté století

Jednání o protiturecké lize opět otevřel papež Lev X., který v roce 1513 vyslal poselstvo vedené legátem Giacomem Pisou, jež mělo za úkol usmířit Polsko a Moskevské velkoknížectví, aby pak obě mocnosti mohly spojit své síly v protiturecké alianci. Jednání s polským králem Zikmundem nic nepřinesla a legát nakonec upustil od další cesty na Rus. Podobný osud stihla i jednání uskutečněná o pět let později a vedená dalším z papežských legátů Zaccariou Ferreri, biskupem v Gradu.[13]

Papežský stolec pod přílivem nových informací postupně logicky docházel k závěru, že snaha o znovusjednocení církví nemůže být naplněna, a změnil svoji politiku. V roce 1519 nebyl do Ruska vyslán papežský legát, ale janovský obchodník Paolo Centurione, který byl při své druhé cestě v roce 1524 pověřen i předáním oficiálního papežského breve, ale jeho hlavním cílem bylo domluvit volný průchod přes ruská území pro obchodníky putující do Indie.[14]

Hlavním moskevským zájmem bylo stále ještě přilákat další odborníky, umělce a architekty. S tímto posláním se do Říma v roce 1525 vydal i Dimitrij Gerasimov.[15] Doprovázel jej již zmiňovaný Paolo Centurione. V Římě byl Gerasimov přijat papežem Klimentem VII. a byl přítomen i na katolické mši.[16]

---

si ve složité mezinárodní situaci 22. dubna 1491 smlouvu potvrdil. Dohoda obsahovala příslib, že jedna i druhá strana je připravena pomoci svému spojenci, kdykoliv to bude zapotřebí, bude-li to právě možné. Srov.: PICKOVÁ, D.: *Habsburkové a Rurikovci na prahu novověku. Příspěvek k dějinám rusko-habsburských vztahů na přelomu 15. a 16. století*, Praha 2002, s. 71-109 a následně o událostech před rokem 1514, tamtéž, s. 141-165.

[13] FABISZ, F. W.: *Wiadomości o legatach i nuncjuszach apostolskich v dawnej Polsce (1075-1865)*, Ostrow 1866, s. 108.

[14] QUIRINI-POPLAWSKA, D.: *Ambascerie Moskovite in Italia nei Secc. XV. e XVI. aspetti politici e religiosi*, In: Itinerari di idee, uomini e cose fra est ed ovest europeo. Udine, 21-24 novembre 1990, Atti del Convegno Internazionele a cura di Marialuisa Ferrazzi, Udine 1991, s. 495. Také PIERLING, c. d., s. 14-18, WINTER, c. d., s. 192-193.

[15] QUIRINI-POPLAWSKA, D.: *Ambascerie Moskovite*..., s. 496.

[16] V úzké souvislosti s tímto poselstvem je práce: IOVIO, P.: *Dele cose della Moscovia, delle navigazioni et viaggi*, Venezia 1559. Paolo Iovio da Como se v Římě přátelil s Dmitrijem Gerasimovem a právě od něj získal informace, které ho přiměly k napsání rozsáhlé práce, která byla po dlouhou dobu jedním z nejdůležitějších pramenů k ruské geografii. Na základě tohoto díla

Opět se projednávaly otázky spojené s obchodem a možnou protitureckou ligou a na další následná jednání do Moskvy byl společně s Gerasimovem vyslán i františkán Giovanni Francesco Potenza (1526). Ten v únoru následujícího roku jednal v Krakově s polským králem a nabídl zprostředkování míru mezi Polskem a *Moskovií*. Tato jednání slibovala úspěch. Zapojil se do nich i známý Zikmund Herberstein, který zastupoval zájmy císařského dvora.[17] Ve stejné době byli kníže Ivan Jaroslavskij a diakon Simeon Trofimov vysláni na dvůr císaře Karla V., aby znovuobnovili dohody z předcházejících let. Mezitím Giovanni Francesco jednal v Moskvě a následného roku opět v Polsku, kde domlouval polsko-ruské příměří, jež mělo trvat šest let.

Problematiku opětovného sjednocení obou církví opět otevřel až papež Julius III., který v létě roku 1550 poslal Ivanu IV. papežské breve, v němž se zmiňuje o jednáních, která vedli jeho předchůdci a připomíná mu závazky, jež, jak soudí papežská stolice, z těchto jednání vyplývají. Ivan IV., stejně jako jeho předchůdci, neměl žádný zájem na církevní unii, ale rozhodl se pro politiku, která měla udržovat papeže v naději a zároveň umožnit realizovat ruské zájmy spojené s rostoucí mocí mladého státu a obchodem.[18] Úspěšnost této politiky nám dokazují i zprávy benátských obchodníků, kteří v padesátých a na počátku šedesátých let 16. století podnikli obchodní cesty na Rus.[19]

Zájem o daleké Rusko se stále prohluboval, vzdělané kruhy chtěly být o této fascinující zemi informovány, stále více lidí se zajímalo a bylo šokováno mocí i krutostí ruského vládce. Apeninským poloostrovem, ale i celou tehdejší západní Evropou se šířily četné kopie „cestopisných“ rukopisů i kratších zpráv

---

byly napraveny některé omyly přetrvávající od dob Ptolamaia a Strabóna a díky němu mohl italský kartograf Battista Agnese sestavit mapu moskevského státu. V Ioviově spise můžeme najít předpoklad, že je možné plout východně od dvinského ústí, a dorazit tak až do Číny. Překlad tohoto díla byl dokonce pořízen i do češtiny bratry Sixtem a Ambrožem z Ottersdorfu a vydaný v roce 1540 u Pavla Severina – tehdy nejvýznamnějšího nakladatelského domu v Čechách. Dílo je uloženo ve sbírkách Národní knihovny v Praze.

[17] Tamtéž s. 497; Srov.: HERBERSTEIN, S.: *Zapiski o Moskovii,* Moskva 1988.

[18] K zahraniční politice za vlády Ivana IV. CHOROŠKEVIČ, A. L.: *Rossija v sistěme meždunarodnych otnošenij serediny XVI veka*, Moskva 2003.

[19] Jde o cesty Marca Foscariniho a Francesca Tiepola realizované v letech 1557 a 1560. FOSCARINI, M.: *Discorso della Moscovia* TIEPOLO, F.: *Relatione della Moskovia fatta l´anno 1560*, In: *Le relazioni a stampa di ambasciatori veneti*, Padova 1939.

přibližujících tuto pozoruhodnou zemi i její osudy. Mnohé z nich shromáždil koncem 16. století Gian Vincenzo Pinelli. Tento majetný Janovan hostil ve svém neapolském domě přední osobnosti své doby, mezi nimi i vynikající diplomaty Antonia Possevina ci Paola Sarpiho. Díky Pinelliho úsilí se nám do dnešních dnů zachovaly mnohé důležité popisy Rusi za vlády Ivana IV.[20]

Další pokus realizovat myšlenku sjednocení církví zorganizoval papež Pius IV., který poslal svého legáta Francesca Canobia, aby tlumočil Ivanu IV. návrh na účast zástupců ruské pravoslavné církve na ekumenickém koncilu v Tridentu.[21] Stejně tak i další z papežů, Pius V., začal pracovat na ambiciózním plánu sjednocení církví a v letech 1571 a 1572 se aktivně snažil o začlenění Ruska do protiturecké ligy.[22] I tyto snahy však vyzněly naprázdno, Moskva měla příliš vnitřních problémů a stále ji zaměstnávaly boje s Polskem.

Zdánlivě nesouvisejícím, ale, jak se později ukáže, pro rusko-italské vztahy nesmírně důležitým byl rok 1553, kdy se v Rusku „objevili" Angličané – v srpnu zmiňovaného roku přistál Richard Chancelor na lodi Edvard Bonaventure v ústí Severní Dviny. V roce 1554 byla založena *The Russian Company* a Angličanům se podařilo na omezenou dobu získat monopol nad ruským severomořským obchodem, který jim byl Ivanem IV. odejmut po roce 1567, kdy Alžběta I. odmítla navrhovanou rusko-anglickou politickou alianci.[23] Tehdy získali nad severomořským obchodem s ruským zbožím převahu Nizozemci a částečně i

---

[20] Sbírka je uložena v Biblioteca Ambrosiana v Miláně a je v ní zařazena i *Relatione dell´ Ecc(ellentissi)mo D(on) Filippo Perenstajn Imperiale Ambasciatore della Maesta Ces(are)a al Gran Principe di Moscovia l´Anno 1575*, R 121 Sup., 126r-135r. Autorem rukopisu byl pravděpodobně Hans Kobenzl von Prosek, vyslanec Maxmiliána II., který měl Ivanu IV. nabídnout alianci s habsburskou říší, Španělskem a papežem namířenou proti Turkům a zjistit, jaké jsou možnosti v řešení livonské otázky a nástupnictví na polském trůně, o nějž měli Habsburkové zájem. Rukopis má vztah i k českému prostředí, protože se uvažovalo o možnosti, že by jeho autorem mohl být někdo z rodu Pernštejnů. Tento ve své době velmi oblíbený a často opisovaný rukopis je v mnoha evropských knihovnách uložen pod jménem Johann Pernstein. Viz.: LICINI, P.: *La rotta di nord-est, mercanti occidentali nella Moscovia di Ivan il Terribile*, Milano 1985.

[21] Legát pravděpodobně na Rus vůbec nedorazil, protože mu bylo znemožněno přejít přes území kontrolovaná Poláky. QUIRINI-POPLAWSKA, *Ambascerie moscovite...*, s. 497.

[22] Srov. tamtéž, s. 498 s odkazem na *Relazione dell´operato di S. Pio V papa per sollevare il Moscovita contro il Turco*, Historica Rusiae Monumenta, vol. I., Petrohrad 1840, s. 218-225.

[23] Více PICKOVÁ, D.: *Anglo-ruské vztahy ve 2. polovině 16. století*, Praha 1992.

německá hanzovní města, Angličanům se však podařilo udržet si část trhu, o nějž později usilovali právě Italové.

1. 3. 1 *Ševriginovo poselstvo*

Porážky, které utrpěli Rusové v Livonsku, přiměly cara Ivana IV. obrátit se na papeže se žádostí o zprostředkování míru. V září roku 1580 se na cestu vydal Leonid Istoma Ševrigin společně s tlumočníky Wilhelmem Poplerem a Francescem Palaviccinim, obchodníkem z Milána.[24] V lednu následujícího roku dorazili do Prahy, kde se setkali s císařem Rudolfem II., který od nich převzal carovy dopisy. Aniž čekali na odpověď, vydali se na další cestu směrem do Itálie. V únoru poselstvo dorazilo do Benátek, kde se mu dostalo vřelého přijetí a dóže převzal carovy dopisy. Během jednání Ševrigin nemluvil pouze o cíli své cesty – žádosti o zprostředkování míru, ale i o otázce navázání těsnějších obchodních svazků mezi *Moskovií* a Benátskou republikou.

Pro další vývoj událostí týkajících se navazování obchodních styků mezi moskevským dvorem a Benátskou republikou, je nesmírně zajímavé nejen samotné Ševriginovo poselstvo, které rozhodujícím událostem předchází téměř o sto let, ale také konkrétní zpráva, která se nám dochovala díky dopisu toskánského vyslance na císařském dvoře. Z ní vyplývá, že tehdejší ruský vyslanec Ševrigin patrně zfalšoval listiny, aby mohl být přijat v Benátkách jako oficiální carský vyslanec pověřený jednáním s dóžetem.[25]

---

[24] „Otpravlenije goňca Istomy Ševrigina k Rimskomu Pape Grigorju XIII s predloženijem, čtoby on Papa otvodil Polskago Korolja Stefana Batorija kak ot družby i sojuza s Turkami, tak i krovoproletija s Rossieju, i čtob prodolžal po primeru predmestnikov svoich perepisku i peresylku črez poslov s Rossijskimi Gosudarjami,“ In: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rosiji s děržavami inostrannymi*, vol. X, S. Petěrburg 1871, s. 5 - 38.

[25] Dopis G. Albertiho toskánskému velkoknížeti ze dne 16. května 1581: „*Non voglio lassar di dire a V. S. una burla che ha fatto l´ambasciatore Moscovito ai Venetiani, che non aveva altrimenti lettere per quella signoria con ordine di visitarla ma per buscare s´e servito del sigilo d´una lettera, che andava al Duca di Sassonia concernente il suo passar sicuro della qualle non gli occorse valersi el l´ha adattato a una composta da se et servitore per veder Venetia.*“ Archivio di Stato di Firenze (ASFi), Fondo mediceo, filza 4339, p. 80, citováno též: QUIRINI-POPLAWSKA, *Ambascerie moscovite*..., s. 499.

Jak vyplývá z citovaného dokumentu, Ševriginem vedená obchodní jednání se tedy pravděpodobně vůbec neměla uskutečnit. Ševrigin patrně nebyl carem pověřen cestou do Benátek a už vůbec ne vyjednáváním zde o obchodních záležitostech. Zmiňovaná jednání vedl pravděpodobně ze své vlastní vůle, bez carova pověření, na základě vágního oprávnění.[26] Pochopitelně známe-li oddanost a poslušnost ruských poddaných vůči svému caru, zdá se nám nepravděpodobné, že by si některý z poslů dovolil nerespektovat carova nařízení, byť se nám tato varianta – soudě dle italských pramenů – přímo nabízí. Pravděpodobnější vysvětlení je však možné nalézt v předpokladu, že carovo pověření bylo záměrně poněkud neurčité a Ševrigin měl vlastně za úkol zjistit situaci a možnosti, které se nabízí.

Budeme-li považovat citovaný dopis za pravý a Albertiho zprávu za hodnověrnou – a ani jeden z dokumentů nemáme důvod zpochybnit – jsme nuceni přesunout datum navázání oficiálních obchodních styků žádaných a garantovaných přímo vládními moskevskými a benátskými kruhy dále do následujícího století. Ševriginova cesta je však i tak nesmírně důležitá.

24. února 1581 vyslanci dorazili do Říma. O dva dny později byl Ševrigin přijat papežem Řehořem XIII. na osobní audienci, kde popsal důvod své cesty a oficiálně požádal o zprostředkování míru mezi jeho zemí a Polskem. Při této

---

[26] Tamtéž: „*Nella Gran Venetia al gran governator et regente del regimento Venetia. ... Noi potentissimo Signor, et gran duca Joan Vassilicovitz de tutta la Russia, ... al gran governator et alli signori del regimento della venetia.*

Noi habbiamo da noi espedito al nostro precioso, et molto amato fratello l´imperator Rudolfo, et anco per Roma, alla santita papale il nostro espeditto nuntio Istomias Scevrigina per negotiar cose di grandissimo benefitio di molti paesi, et a benefitio, et accrescimento di tutta la christianita, et all´hora quando esto Istomias Scevrigina nostro nuntio mandato sara giunto in Venetia vi piacera di volerlo espedir che non sia trattenuto, et vogliate farlo accompagnar per il reggimento vostro, et, quando che lui habbia fatto l´imbasciata apresso la Santita papale lo vorete da nuovo far accompagnar per il vostro reggimento alla cesarea maesta.

Scritta nel dominio nostro di MOSCOVIA della creatione del mondo li anni 7088, nel mese di Agosto li VIII, et della Signoria nostra l´anno XXXII, e dell´acguisto di Casan l´anno XXVIII, et Astrachan XXVI.

Citovaný předposlední odstavec listu jasně mluví o pověření pouze k setkání s císařem a papežem a věta že: „náš posel Istoma Ševrigin je vyslán, aby projednal záležitosti, jež budou obrovským přínosem mnohým zemím a jež budou ke prospěchu a zvýšení prestiže celého křesťanstva“ rozhodně Ševrigina neopravňovala k jednání o moskevsko-benátském obchodu.

příležitosti se opět zmínil o možnosti navázání hojnějších obchodních styků s italskými státy a neopomněl znovu připomenout možnost protiturecké koalice. Ševriginova prosba vyvolala v Římě značná očekávání. Byla svolána konzistoř, které se účastnili všichni kardinálové považovaní za odborníky na problematiku východní Evropy, aby zvolili vhodného prostředníka mírových jednání. Jejich volba padla na jezuitu Antonia Possevina, zkušeného diplomata se znalostí problematiky evropského severovýchodu, který o všech následujících událostech sepsal podrobnou zprávu.[27]

15. března 1581 papež vystavil dopisy určené polskému králi a ruskému velkoknížeti, v nichž se opět vrací k myšlence protiturecké aliance a připomenutím florentského koncilu apeluje na jednotu všech křesťanů a možnost opětovně obě církve spojit. Společně s dopisy papež do Moskvy poslal i kopii akt z florentského koncilu a velmi cenné ornáty.[28]

10. dubna téhož roku již bylo poselstvo na zpáteční cestě v Benátkách, kde se opět uskutečnila některá jednání za přítomnosti samotného dóžete. Mluvilo se znovu o obchodu a o ochotě obou zemí účastnit se protiturecké ligy.[29] Vyslancům byla projevována stejná úcta jako při jejich první zastávce a veškeré náklady spojené s jejich poselstvem byly hrazeny Benátskou republikou. Po pěti dnech poselstvo odjelo, jeho dalším cílem byla Praha. Pravděpodobně zde se cesty Possevina a Ševrigina rozdělily. Jezuita pokračoval dál na Varšavu a Vilnius, kde se setkal s polským králem Štěpánem Báthorym, zatímco Ševrigin odjel do Lübecku, kde se nalodil na loď a dále pokračoval po moři. V létě 1581 už byli oba v Moskvě a 20. srpna se konalo první setkání s carem.

---

[27] POSSEVINO, A.: *Moscovia*... Possevino nás mimo jiné informuje i o literatuře, kterou měl k dispozici před svým odjezdem do Moskvy a z níž čerpal. Byla to již citovaná díla Zikmunda Herbersteina, Paola Iovia a dopis opět již zmiňovaného Hanse Kobenzla von Prosek kardinálu Commendone, ve kterém vyslovuje názor, že přimět Rusy k církevní unii bude jednoduchá záležitost.

[28] Tamtéž, s. 127.

[29] O průběhu jednání nás vedle již citovaného Possevina a oficiálního spisku *Otpravlenie goňca Istomy Ševrigina*... informuje i toskánský vyslanec v Benátkách Andrea Landino. Srov.: Dopis z 15. dubna 1581, ASFi, filza 746, p. 189.

1. 3. 2 *Possevinova jednání*

Definitivní jednání o míru se uskutečnila v malé vesničce nedaleko Jamu Zapolského na přelomu roku 1581 a 1582.[30] Přestože Possevino byl úspěšný při vyjednávání příměří, žádné další požadavky se mu již prosadit nepodařilo. Naopak jeho návrh zřídit v Moskvě kostel, kde by se bohoslužby sloužily podle římsko-katolického ritu nebo poslat do Itálie studovat mladé ruské šlechtice, vyvolal přinejmenším podrážděné reakce ze strany Moskvy. Naděje však dosud přetrvávaly v otázce úspěšného zapojení moskevského státu do protiturecké koalice a byly posíleny ochotou Ivana IV. vyslat další poselstvo.

Possevino nás podrobně informuje o poslech, kteří se z Moskvy vydali na jaře roku 1582. Jednáním byli carem pověřeni Jakov Molvjaninov a Vasilij Tišina, kteří se v Rize setkali se Štěpánem Bathorym a později ve Varšavě s novým apoštolským nunciem v Polsku A. Bolognetim. Vyslanci pokračovali dále do Prahy na setkaní s císařem, ten však byl již v Augsburku na zasedání říšského sněmu. Vyslanci jej tam dostihli a byli přijati, jejich jednání však mělo spíše formální ráz bez konkrétních výsledků.

Dále celá skupina pokračovala do Benátek, kam dorazila v srpnu roku 1582.[31] Tentokrát nemáme žádné přímé zprávy hovořící o tom, že by se projednávaly obchodní záležitosti. Ruští vyslanci se s dóžetem setkali na dvou audiencích, z nichž ta druhá se uskutečnila v dóžecích komnatách. Je však možné, a dalo by se tak usuzovat i z níže popsané reakce papeže, že poselstvo s sebou snad neslo listy, které měly benátským kupcům garantovat volný pohyb a obchod na území moskevského státu.

14. září 1582 dorazila celá skupina do Říma a následujícího dne přijel ze svého letního sídla v Tivoli i papež. 16. září se měla konat první slavnostní audience.[32]

---

[30] Válka mezi Rzeczpospolitou a Moskevským knížectvím trvala 24 let. Rusům šlo hlavně o Livonsko, které se jim ovšem nepodařilo získat, vypuknutí dalších bojů ve chvíli, kdy země načerpají nové síly, bylo tedy velmi pravděpodobné.

[31] Opět jsme o benátském pobytu informováni i díky toskánskému vyslanci A. Landinovi. Srov.: Dopisy adresované toskánskému velkovévodovi ze dne 5., 8., 18., a 28. srpna, ASFi, filza 756, p. 534-552.

[32] Srov. QUIRINI-POPLAWSKA, *Ambascerie moscovite...*, s. 505-506. Tato datace je sporná, protože již ze dne 1. září („ *w dniu kalend październikowych*"), srov. POSSEVINO, *Moscovia...*, s.

O měsíc později se konala další audience, na které papež předal moskevským vyslancům listy určené Ivanu IV., a projevil velké uspokojení nad uzavřeným mírem a očekávání, že se Moskva brzy připojí k protiturecké lize, zároveň „*byl přesvědčen, že nabídky velkoknížete a průvodní listy, které mu byly předané moskevským vyslancem, ulehčí benátským obchodníkům volný pohyb po Moskovii, jakož i jejich započaté obchody.*“[33] Avšak text dopisu se neváže a priori k benátským kupcům, ale obecně ke všem obchodníkům, kteří se mohou volně pohybovat po Moskovii, a to i se svými kaplany. Domnívám se, že interpretovat citovaný text[34] jako úspěch výhradně benátského kupectva, by bylo zavádějícím posouváním jeho smyslu.

Pravděpodobně v polovině října vyslanci opustili Řím a vydali se na zpáteční cestu. Ještě téhož měsíce se zastavili ve Florencii, kde byli sice přijati se všemi poctami, nikoliv však velkovévodou, který dal přednost lovu.[35] I tato skutečnost svědčí o „zájmu“, který v osmdesátých letech 16. století projevovalo toskánské

259, je datován dopis, který papež poslal Ivanu IV. a v němž ho informuje o návratu Possevina a příjezdu moskevského vyslance. Pro správnost dřívějšího příjezdu by mohl svědčit i fakt, že poselstvo opustilo Benátky pravděpodobně 25. srpna a 28. srpna bylo prokazatelně v Bologni. Stejně tak i pravidelné poštovní linky mezi Římem a Benátkami absolvovaly tuto cestu za pět dní. Srov. DROB, J. A.: *Obieg informacji...*, s. 137. Tento fakt, by mohl vést i k další úvaze, že papež byl o příjezdu poslů informován právě jen díky poště a nikoliv ještě osobním příjezdem poslů do Říma. Tuto možnost však vyvrací slova samotného papeže, který píše, že mu nejprve od Possevina a pak i od moskevského vyslance byly předány listy, na jejichž základě reaguje, POSSEVINO, *Moscovia*..., s. 257.

[33] „*...era convinto che le proposte del granduca e i salvacondotti consegnatili dall´inviato moscovita avrebbero facilitato la libera circolazione in Moscovia dei mercanti veneziani, nonche i commerci da loro avviati in quel territorio*“. Srov. QUIRINI-POPLAWSKA, *Ambascerie moscovite*..., s. 506 s odkazem na THEINER, A.: *Annales ecclesiastici*, vol. III., s. 361, PIERLING, P.: *Bathory et Possevino*..., s. 234 - 235, *Pamjatniki*, vol. I, s. 897 - 900.

[34] Zmiňovaný dopis z 1. září 1582 (v polské citaci) zní: „*Nie możemy dość wyrazić swej radości, że przysłałes nam już niejeden list żelazny i państwowy glejt, na mocy których zezwalasz naszym kupcom i kupcom innych władców wraz z naszymi kapłanami przyjechać do Ciebe, tam swobodnie przebywać i cało wrócić do nas, kiedy zechcą.*“ QUIRINI-POPLAWSKA, tamtéž.

[35] Srov. QUIRINI-POPLAWSKA, *Ambascerie moscovite*..., s. 506, s odkazem na Monumenta Poloniae Vaticana, vol. IV., n. 452, 459, 472 (dopisy papeže Štěpánu Bathorymu, kardinála z Coma A. Bolognetimu a Possevina kardinálovi z Coma).

velkovévodství o zemi na východě Evropy. V lednu 1583 dorazili poslové do Moskvy, kde velkoknížeti předali papežské i benátské dopisy a dary.

1. 4 Sedmnácté století, výchozí podmínky pro následná jednání

Podpora prvního Lžidimitrije, který v Krakově přísahal papežskému nunciovi přestup na katolickou víru, a aktivní účast italských jezuitů, která přímo ohrožovala ruskou státnost, na dlouho zpřetrhala jakékoliv diplomatické kontakty mezi ruskou říší a Apeninským poloostrovem. Katolická církev však ani po tomto neúspěchu nepřestala být aktivní, i když v první polovině 17. století se rozhodně nedá mluvit o vzájemných kontaktech, ale pouze o jednostranných a Moskvou naprosto neakceptovaných akcích organizovaných především římskou institucí Propaganda fide, která byla velmi aktivní zvláště po roce 1618, kdy deulinským příměřím připadlo katolickému Polsku převážně pravoslavné Smolensko.

Řím se nevzdal naděje na rozšíření „pravé víry" i na ruská území a tajně dál vysílal své misionáře, kteří při cestě do Persie měli mapovat i situaci na ruském území. Jedním z nich byl i dominikán Gregorius Orsini, který ve své zprávě z roku 1626[36] popsal Rus jako „beznadějný případ", kdy jedinou šancí je postupná distribuce „pravých" knih přeložených do ruštiny a dobytí země Poláky. Jeho relace by nebyla ničím výjimečná, kdyby ovšem na ní nebyl jasně vidět černobílý pohled, který formoval politiku Propaganda fidae, jejímž ústředním motivem bylo neuznávání ruského vládce. „Moskevský stát my v Evropě neuznáváme, nenazýváme jej proto královstvím, ale velkým knížectvím, a jeho panovníka nazýváme nikoliv králem, ale velkým knížetem – i když co do rozlohy jeho země měl by na královský titul plné právo. Oni sami však titulují svého panovníka nikoliv pouze jako krále, ale dokonce jako imperátora, císaře".[37]

Zcela samostatnou kapitolou je působení chorvatského[38] učence Jurije Križaniče, který zasvětil doslova celý život snaze změnit politiku římské kurie směrem k

[36] *Relatio undecima de fidei propagandae in Persarum regno, eiusque amplis contermini in decem ordinata discursos.* Citováno v ŠMURLO, E.: *Kurie a pravoslavný východ v letech 1609-1654*, Praha 1928, celý text v latinském originále s. 239 an.

[37] „non solum regem verum etiam imperatorem et Caesarem". Orsini, cit tamtéž s. 78 a 239.

[38] Šmurlo píše o Križaničovi jako o Srbovi. Názory na jeho původ se liší, avšak vzhledem k jeho katolické příslušnosti se mnozí badatelé přiklánějí spíše k chorvatskému původu.

většímu respektu východního ritu i způsobu života. Opakovaně nabízel své služby a toužil odcestoval na Rus pod vlajkou a za finančního zabezpečení Propaganda fidae. Nikdy neuspěl, proto se na Rus vydal sám, odměnou mu však byla dlouhá léta strávená v ruském vyhnanství.[39] Dalším, kdo se rozhodl cestovat na Rus ve službách Propaganda fidae byl Mikuláš Jansen, dánský dominikán.[40] Ze strany Propagandy se mu dostalo deseti bodů,[41] co má o této zemi zjistit. Jelikož šlo o informace velmi obecného rázu, můžeme se domnívat, že Římu a s ním i celému zbytku Evropy stále chyběly jakékoliv přesné informace týkající se vzdáleného ruského státu. Hlad po zprávách tohoto typu částečně uspokojilo několik přes Rusko putujících výprav do Persie vypravených panovníky Polska či Holštýnska. Mám na mysli především zprávy Olearia a Domenica Germana.[42] Rusko se však ke všem těmto pokusům stavělo krajně odmítavě a podezřívavě a svůj postoj částečně změnilo až v druhé polovině 17. století.

Koncem 16. století a začátkem století 17. byly vzájemné rusko-italské vztahy ovlivněny i snahou o navázání a postupné rozvíjení obchodních kontaktů. Přední místo při těchto pokusech zaujímaly Benátky, které sice díky Turkům přišly o část svých obchodních destinací, ale po válce o Kypr (1572-1573) byly alespoň určeny hranice vlivu Benátčanů a Osmanů, které se více méně nezměnily až do Kandijské války. Významným benátským konkurentem, pokud se týče dodávek ruského zboží na trhy Apeninského poloostrova, začal však být toskánský přístav

[39] O této výjimečné postavě např. ŠMURLO, E.: *Kurie a pravoslavný východ*, hlava XVI a poznámky s. 274 an.; BELOKUROV, S. A.: *Jurij Križanič v Rosii*, 3 sv., Moskva 1902 - 1909; KRIŽANIČ, J.: *Zapiska Jurija Križaniča o Misii v Moskvu 1641*, Moskva 1901; TÝŽ: *Sobranije sočinenij Jurija Križaniča*, Moskva 1891. Nově také česká práce PŘÍHODA, M.*:* „Juraj Križanič v Rusku“, *Slovanské historické studie* 30, 2005, s. 9 - 58.

[40] Nebyl vyslán přímo Propagandou, ale požádal o oficiální zastřešení jeho cesty. Chtěl cestovat na jedné z obchodních lodí. Původně svoji cestu plánoval již v roce 1630, ale odkládal ji, až záměr odcestovat zcela zavrhl. Důvodem byla patrně fakt, že došlo k dohodě mezi ruským carem Michailem a francouzským králem Ludvíkem XIII. o tom, že se francouzští obchodníci mohou podílet na ruském zahraničním obchodě a mohou mít při sobě i své vlastní kněze. Cíle Propagandy tedy mohly být – pouze čistě teoreticky – naplněny touto cestou.

[41] Výčet bodů tamtéž, s. 80-82.

[42] *The travels of Olearius in Seventeenth-Century Russia,* ed. Samuel H. Baron, Stanford 1967. Domenico, františkán, původem patrně Němec, projel Rusí v roce 1646 jako člen poselstva polského krále do Persie. O své cestě podal podrobnou zprávu benátskému dóžeti.

Livorno. V Archivio di Stato ve Florencii a v Biblioteca Labronica v Livornu se nám dochovaly velmi cenné dokumenty tzv. *magistrali* mapující příjezdy všech obchodních lodí, jejich náklad, místo, odkud připluly, apod. Díky těmto evidencím víme o první „archangelské“[43] lodi, která prokazatelně připlula do Livorna. Stalo se tak roku 1582.[44]

Průměrně do Livorna každým rokem připlulo asi 7 až 8 lodí „ruského“ původu. Nejčastěji šlo o lodě anglické, následované nizozemskými a německými (převážně z Hamburku), méně již o lodě vlámské, švédské či o lodě označované jako antverpské (di Anversa). Nejvíce lodí do Livorna z Archangelsku připlouvalo v listopadu, prosinci (až 50 % všech lodí) a lednu, naopak nejméně v květnu, červnu a červenci, kdy dokonce provoz téměř zcela utichal. Pokud si uvědomíme, že cesta z Archangelsku trvala průměrně dva a půl či tři a půl měsíce a přihlédneme-li i k přírodním podmínkám, dojdeme k závěru, že nejvíce lodí z ruského přístavu, jejichž cílem bylo Livorno, vyplouvalo v září a říjnu. Za nejběžnější zboží lze označit kůže, kožešiny, kaviár, lůj, dehet, méně olovo, říční ryby (převážně losos) a vosk. Opačným směrem nejčastěji putovaly anglické látky a oděvy, florentské hedvábí, opracované korály, rýže, alkohol (*acquavite*), surová bavlna a koření.[45]

---

[43] Záměrně jsem zvolila toto označení pro lodě připlouvající z ruského přístavu Archangelsk. V žádném případě se takové lodě nedají označovat jako „ruské“. Obchod s tehdejším Ruskem probíhal prostřednictvím lodí pocházejících z jiných evropských zemí.

[44] Blíže RISALITI, R.: *Rapporti commerciali tra la Russia e il porto di Livorno,* In: Atti del convegno Livorno e il Mediterraneo nell´eta medicea, Livorno 1978 nebo BRAUDEL, F.: ROMANO, R.: *Navires et marchandises a l´eutree du potr de Livorne (1547-1611),* Paris 1951.

[45] Díky dlouholetému zájmu Grazie Biaggi a studentům Universita degli Studi v Pise máme podrobně zmapovaný pohyb lodí v livornském přístavu po celý zbytek 16. století. Vycházím z nepublikovaných diplomových prací A. M. Venturi, C. Paolichi, E. Fritolli, P. Fibbi, I. Maestripieni a E. Nereu, Tezi di laurea, Universita degli Studi di Pisa, Facolta di Lingue e letterature straniere. Méně detailně také v CRINO, A. M.: „Rapporti culturali, diplomatici e commerciali degli Zar di Russia con i Granduchi di Toscana e Venezia nel ´600“, In: *Annali della facolta di Economia e Commercio in Verona*, 1966-1967, serie II, vol. I.; CIANO, C.: „Russia e Toscana nei secoli XVII e XVIII“, In: *Pagine di storia del commercio e della navigazione*, Pisa 1980; RISALITTI, R.: *Rapporti commerciali tra la Russia e il porto di Livorno e il Mediteraneo nel eta medicea*, Livorno 1978; ŠARKOVA, I. S.: *Rossija i Italija – Torgovyje otnošenija XV – pervoj četverti XVIII v.*, Leningrad 1981.

Na vzrůstající četnost obchodních kontaktů pochopitelně reagovala i nejvyšší místa. Díky již zmiňované Pinelliho sbírce se nám dochoval dopis Borise Godunova určený benátskému patriciovi Jacopu Aloisiu Cornarovi (či Corneliovi), v němž ruský car zajišťuje tomuto benátskému kupci svobodný pohyb po celém území moskevského velkoknížectví.[46] Boris Godunov byl také prostřednictvím židovského obchodníka Abrama Lussia v kontaktu s toskánským velkovévodou Ferdinandem I. Tento livornský obchodník měl právo neomezeného obchodování s jakýmkoliv druhem zboží, ovšem toto povolení bylo uděleno pouze na 10 let a nebylo nikdy prodlouženo.[47] V souvislosti se zájmy tohoto židovského obchodníka a jeho synů došlo roku 1602 i k oficiální výměně dopisů mezi Borisem Godunovem a Ferdinandem I. Medici, které deklarovaly vzájemné přátelství a potvrzovaly existenci desetiletého obchodního privilegia.[48]

V Pinelliho sbírce se dochoval i papežský dokument *Quae Gregoriji XIII Pont.iis Max.i iussu responsa sunt...per Mercantores quis varias Orientui merces Venetiam, atque ad alios portus trasferunt*.[49] Zde jsou shromážděny normy vycházející ze závěrů synodu svolaného papežem Řehořem XIII. z důvodu *„decidere di suddividere il mondo“*. Země jsou zde rozděleny do pěti sekcí, z nichž každá má specifické úkoly směřující k šíření katolické víry, a to nejen pomocí církevní hierarchie, ale i prostých věřících – obchodníků, kteří mají možnost díky znalosti jazyka a prostředí být této věci nápomocni.

O konkrétním zájmu o ruské země svědčí i další kodex Pinelliho sbírky, jenž obsahuje 130 stran rukopisu a je do něj zařazena mimo jiné i *Brevis descriptio artificiosi novi et astronomici automati horologii cuius simile ante hac non esistit.*[50] Tento spis je přisuzován Jacopu Contarinimu, jehož jméno

[46] Biblioteca Ambrosiana a Milano, Pinelli, R 94.

[47] CIANO, C.: *Russia e Toscana nei secoli XVII. e XVIII. Pagine di storia del commercio e della navigazione*, Pisa 1980, s. 9. Také CRINO, A. M.: „Rapporti culturali, diplomatici e commerciali degli Zar di Russia con i Granduchi di Toscana e Venezia nel ´600“, in: *Annali della facolta di Economia e Commercio in Verona*, 1966-1967, serie II, vol. I., s. 237.

[48] Viz POCHLEBKIN, V. V.: *Vněšnaja politika Rusi, Rossiji i SSSR za 1000 let v imenach, datach, faktach*, Vypusk II. Kniga 1. Vojny i mirnyje dogovory. Moskva 1995, s. 192.

[49] Biblioteca Ambrosiana a Milano, Pinelli, P 202 Sup., 68 - 70.

[50] Tamtéž, A 71 Inf., 53 - 54.

pravděpodobně skrývá zkratka M.I.C.- Magnifici Iacobi Contarini. Autor v něm své současníky detailně informoval o způsobu počítání času na ruských územích.
Tyto i jiné dokumenty – například bohužel nedatované a nesignované práce z období vlády posledních generací rodu Medici – uložené ve florentském státním archivu a kompilující všechny dosud známé informace o ruském území, dávají tušit zvýšený zájem o tuto zemi, její obyvatele a možnosti, které nabízela. Státy Apeninského poloostrova se zvýšenou měrou začaly zajímat o navázání přímých obchodních kontaktů a stále zřetelněji sondovaly i možnosti politické spolupráce.